

W. Radloff'tan Gagauzca İki Nasreddin Hoca Fıkrası

MEHMET ÖLMEZ*

1. Gagauzlar ve Gagauzca

Türk halklarından dilce Türkiye Türkçesine en yakın olan, hatta kimi Türkologlara göre Türkiye Türkçesinin Rumeli ağızlarından sayılabilecek olan Gagauzca ülkemizde son yıllarda daha çok tanınır, çalışılır olmuştur. Ortodoks-Hristiyan Türklerden olan Gagauzların bugünkü yaşadıkları bölgeye (Moldavya), daha doğrusu Balkanlara, Bulgaristan bölgesine nasıl ve ne zaman gittikleri hakkında çok çeşitli görüşler vardır. En çok da Gagauzların etnik adı üzerine farklı görüşler vardır. Buna göre Gagauz adını "Gök-Oğuz"a götüren olduğu gibi Selçuklu sultanlarından Keykavus'un adına bağlayanlar da olmuştur. Fonetik ve tarihi açıdan belki de en uygun açıklama Selçuklu Sultanı Keykavus'un adına bağlayandır. Çünkü Keykavus 13. yüzyılın ortalarında Bizans imparatorunun isteği üzerine bir-kaç bin kişilik bir kuvveti Balkanlara göndermiştir (Tekin-Ölmez 1995: 126).

Gagauzca gerçekten de Trakya, Rumeli ağızları ile sesçe büyük benzerlik gösterir. Buna önsese *y-*, *h-* düşmesi, bazen *y-* türemesiyle, *o* ve *ö* seslerinin daralarak *u* ve *ü* olmasını örnek verebiliriz. Gagauzcayı Rumeli Türk ağızlarından ayıran en önemli özellik sözdizimine ilişkindir. Gagauzca dinî açıdan bağlı olduğu İslav dillerinden bir hayli etkililmiş, sonuçta da özellikle "yüklem" Türk dillerinin genel özelliği olan *özne+nesne+yüklem* sırasının dışına çıkmıştır. Aşağıdaki metinde de görüleceği üzere "Bir vakit bir kuş varmış" yerine "Varmış bir vakit bir kuş" söyleyişi karşımıza çıkmaktadır.

Sesçe değişik olan söyleyişlerden bir-iki örnek olarak, çekimli bicimleriyle birlikte aşağıdaki sözcükleri verebiliriz: *açan* "işte o zaman, ne zaman ki", *âlamâ* "ağlamaya", *çârın* "çağırın", *geşti* "geçti", *yin-* "inmek", *yev* "ev", *üz* "yüz, çehre".

Gagauzcayla ilgili ayrıntılı bilgiler kaynakçada yer alan çalışmalarda bulunabilir.

2. Gagauz Alfabeti ve Burada Kullanılan Yazıçevrimi

Gagauzların 1950'lere gelinceye değin resmi olarak bir alfabeleri yoktur. Burada yer verdiğimiz, 1904'te yayımlanan metinse Radloff'un *Türk Halk Edebiyatı Örnekleri*'nde kullandığı alfabe ile uyumludur. 1950'lerin sonunda bugünkü kullandıkları, daha doğrusu, bugüne kadar kullandıkları Kiril esaslı alfabeye geçmişlerdir. Bugün ise Latin alfabesi de kullanılmaktadır. Bu konuda, Latin harfleriyle yeni çıkmaya başlayan *Sabaa Yıldızı* /sabâ yıldızı/ "Sabah Yıldızı" ve *Güneşçik* adlı çocuk dergisine bakılabilir. Gerçi 1938'lerde Mihail Çakır'ın hazırladığı Gagauzca-Römençe sözlükte de Latin alfabesi kullanılmıştır.

Burada kullanılan yazıçevrimine gelince, elden geldiğince yazıçevrimi işaretleri, Radloff'un vurguları, en küçük ses farklılıklarını (ön, yani ince k; art, yani kalın k) yansıtan yazıçevrimi yalınlaştırılmıştır. Radloff'un ä ile gösterdiği "açık e" burada e ile, e ile gösterdiği "kapalı e" ise burada é ile gösterilmiştir. Uzunluklar harflerin üzerine konan ^ işareti ile, şapka konamayan harflerde, örneğin ö harfinde, harften sonra yer alan : işaretiyle gösterilmiştir. uzun é ve e arasında bir ayrım gösterilmemiş, her ikisi de é ile gösterilmiştir. Türkiye Türkçesinde açık e ile gösterilen, söylenen kimi sözcüklerin bu metinde kapalı e ile gösterildiğini görürüz.

3. Gagauz Halk Edebiyatı

Gagauz halk edebiyatı ile ilgili bilgiler Güngör/Argunşah yayınından edinilebilir. Yine Balkanlardaki Türk halk edebiyatı için Güven Kaya'nın çalışması önemli bir başvuru kitabıdır, Nasrettin Hoca için bu çalışmada 164. sayfaya bakınız.

Burada yer verdiğimiz Nasreddin Hoca fıkraları ise Radloff'un *Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskih plemen* (Türk Halk Edebiyatı Örnekleri)'inden alınmıştır. Derlemelerinin 10. cildini Gagauz halk edebiyatına ayıran Radloff metinlerle metinlerin Rusça çevirilerini aynı yıl, 1904'te yayınlamıştır. Gagauzca metinlerin yer aldığı cildi gerçekte Moschkoff derlemiş ve çevirmiştir. Ne Radloff'un bu yayını, ne de fıkraları Türkiye'deki son yayınlarda yer almaz (bak. GÜNGÖR/ARGUNŞAH, s. 310 ve ötesi ile, kaynakça; ve yine ÖZKAN kaynakça).

4. Nasreddin Hoca

Nasreddin Hoca'yı hemen her ilkokul öğrencisi gibi, kulaktan duyduğumuz fıkraların yanı sıra, ilkokul kitaplarından, okul kitapları satan mahalle kitapçılarında sık rastladığımız *Resimli Nasreddin Hoca*, ya da *Seçilmiş Nasreddin Hoca Fıkraları* gibi kitaplardan öğrendiğimizi belirtmem gerekir.

Nasreddin Hoca ve fıkraları üzerine geçtiğimiz yıllarda çok değerli

çalışmalar yayımlandı. Hatta Kültür Bakanlığı bu konuda bir de uluslararası bir sempozyum düzenlemiştir. Bu çalışmalardan ikisi değişik Türk ülkelerinde, Türklerle iç içe yaşayan halklarda Nasreddin Hoca fıkralarına hangi adlarla ve nasıl rastlandığına ayrıntısıyla değinmektedir. Tabii bu arada Balkanlar, Romanya ve Gagauz bölgesindeki Hoca fıkraları da ele alınmaktadır: “Gagauzistan/Moldavya-Ukrayna: Gagauzlarda Nasrettin”, Tudorka Arnaut, yay. İ. Ü. Nasrattınoğlu, 105-110. Hoca fıkralarının yayılış bölgesi ve türlü konulara ise adına bu armağanın hazırlandığı değerli bilimadamı merhum Pertev Naili Boratav, alanında zirve diyebileceğimiz *Nasreddin Hoca* adlı kitabında değinmiştir.

Bundan tam üç yıl önce de Türk halklarından Uygurların Nasreddin Hoca fıkraları Türkçeleriyle birlikte yayımlanmıştır. Gagauzlara komşu bir Türk halkı olan Dobruca Tatarlarının Nasreddin Hoca fıkraları da 1983'te yayımlanmıştır. Yukarıda anılan yayınlarda, Boratav, Koz ve Nasrattınoğlu'nun derlemelerinde konuya ilişkin bir hayli zengin kaynak bulabiliriz.

Sözü daha fazla uzatmadan, fıkralar ve Nasreddin Hoca fıkralarının incelenmesinin işin uzmanlarına, halkbilimcilere ait olduğunu belirtir, bugüne değin gözlerden kaçan bu iki fıkrayı, daha doğrusu Radloff'un yayını olan bu iki varyantı bir dilci olarak yazıçevrimiyle vermemin yeterli olduğunu düşünüyorum.

Fıkralar, kaynakçada yer verdiğimiz Radloff derlemesinin 146-148. sayfalarda, 81 ve 82. maddelerde “Nasr-eddin i sud'ya” ve “Oдно iz priključeny Nasr-eddina” başlığıyla yer alır. Radloff ilk fıkra için Mart. Gartman (= Martti Hartmann?), *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, Berlin 1895, 5. yıl, 1. fasikül, s. 40'a bakılmasını önerir. Kitabın bütününde olduğu gibi, fıkralarda da Gagauzlar “serbest” olup “tabu” sözcükleri kullanmaktan çekinmemektedirler. Fıkraların Rusça çevirileri, metinlerle aynı yıl, aynı adla yayımlanan çeviri cildinde, 145-146. sayfalarda yer alır.

5. Metinler

81. Nasreddin Hoca ve Yargıç

Varmış bir vakit bir kuş, béslermiş onu awci. Awci alêr, onu çıkarêr kira. Şindi Nasradin-da görmüş, bö:le kuş béslelêr, gitmiş tutmuş bir saksan. O-da béslemiş, almış kuşu, çıkmış kira, salvêrmış kuşu. Bir hazeyin-da gitmiş kéndi yinêni gütmê. Ačan Nasradin salvêrmış kuşu, gitmiş yinên-üstüne, konmuş. O demiş: “bu yinêk bénim”. Hazeyin-da dêr: “bénim”. Şindi gidêrler dâvaya, kadı efêndiya. Nasradin gidêr ileri kadı efêndiya, sö:lêr dâvada: “bana yinê düşüresin, ben sana véririm bir fıçıcık sâya. Ačan gittiler dâvaya, düşürdü ona yinê. “Yaparmasın onu?” “Yaparım”. Ačan gitti yêve, téklif-etti uşaklara: “hépsinis s..çin bu

fiçının içine. Açıan kaldı azıcık dolmâ, koydu üstüne bir-iki oka sâya, götürdü kadı éfendiya başış. Kadı éfendi kabulétti, dédi: “béréket vér-sin”. Açıan başladı yimé kadı éfendi, yidi üstünden yâyı, sora yétişti b...a, “bre”, dedi, “bu pé....k bana b.. yidirdi, gidin çarın o p.....gi, gélsin bu-rayı”. Geldi Nasradin kadıya. “Néiçin sen bana b.. yidirdin? Dışarı! üzünü görmeyim”. O-da gitti bir kabâtlı gibi. O gece-da yâdı bir kar, yöle üç-dört parmak. Açıan gördü Nasradin, kar yâdı déyi, yéski gözerden yaptı bir çift çarık kéndine. Aldı bastonu yéline, gidi o çarıkları ayak-larna, da gitti kadı éfendinin kapusunun yönünden géşti. Açıan sabah-lén kalktı kadı éfendi, gördü bir yiz var. “Nasıl yiz bu? Yınsan yizine bénzêr (o déliklerdenda oldu çok nışan) né çok tırnâ var bunun?” O gelmiş burayı, da géne gitmiş: “ya bakayım, néréyi gitmiş bu yiz?” Nasradin bakardı, kadı éfendi gélêr déyi. Açıan yaklaştı kadı éfendi, o çözmüş çâşırlarını, da suvamış gölmêni, da g...tû görünürmüş. Kadı yak-laştıkçasına o kaldırmış g...ünü yukarı. Sormuş ona kadı éfendi. “né’için kaldırêrsin götünü?” O-da démiş: “nepayım?” Kadı éfendi. Sen béni kûdun, üzümü görméyesin-déyi. Ben séni gördüm, sen gélêrsin, üzümü görméyesin déyi, kaldırêrım g...mü, göresin.

82. Bir Başka Nasreddin Fıkrası

Türkün Nasradini gitmiş bir boyara, da almış üz putluk-için yapâ parası. Da açıan gelmiş boyarın vakıdı yapâyı almâ, gitmiş Nasradine, da yinmiş faytondan, da urmuş kapuya zontiklen, da démiş yév sâbi: “çık dışarı”. İçerden-da çıkmış kızı. Boyar démiş: “zamanayrısın kızım”. Kız-da almış selâmını. Boyar sormuş kıza: “nénde tetün?” Kız-da ona démiş: “gitti kıra çalı dikmê”. Boyar sormuş kıza: “nepacék çalıyan te-tün?” Kız démiş boyara: “açan çalılar büvécékler, da boyarların koy-unnarı géçécékler çalılar arasından, yapâları koyunnaşın ilişécék çalılaşa, biz-da gidécês toplamâ yapâ, da yödécês borcümüzü, da sora utanmıylım, dédi”. Boyar sormuş géne kıza: “yé nénde mamun?” Kız démiş boyara: “gitti yödünç âlamâ”. Boyar sormuş: “yé nénde batün?” Kız-da démiş boyara: “gitti üzü beşe yindirmê”. Boyar sormuş kıza: “né laf-tı o, hani gitmiş mamun yödünç âlamâ?” Kız démiş boyara: “açan bizim mamu yölécék, onnar-da gélécék bizde âlamâ”. Boyar sormuş géne kıza: né laftır o, hani sen dêrsin: “batün gitti üzü beşe yi<n>dirmê?”. Kız-da démiş boyara: “vérdi üz karbona bêgirimize, da gitti koşuya, da bir sakatlık bişey olursaydı bêgire, o satacék onu beş karbonaya”. Boy-ar-da bükmüş kafasını sol tarafına, da tükürmüş yére, da pinmiş fayto-na. Démiş çırâna: “hayda bêgırléri yéve, zêre bu Nasradin koce beni donattı gériden-da ilérden-da.

6. Bilinmeyen Sözcükler

hazeyin mal sahibi; zengin; yinêni ineğini (< inek+i+n+i); dâva

mahkeme; sâya yağ, taze inek yağı; yév ev; oka okka; bâşış rüşvet; yéski eski; gözer kalbur; yél el; yiz iz; üz yüz, çehre; yınsan insan; tırnâ tırnağı (< *turnak*+ı); çâşır bir tür şalvar, pantolon; içe giyilen don; kû- kovmak; zaman ayırısın iyi günler, hayırlı günler; boyar soylu, zengin, boyar; yapâ yapacağı, yün; ur- vurmak; zontik şemsiye; tetü baba; yödé- ödemek; mamu anne; âla- ağlamak; batü ağabey; kar-bona ruble.

7. Kaynakça

- BORATAV, Pertev Naili, *Nasreddin Hoca*, Edebiyatçılar Derneği yay., Ankara 1996.
- DMİTRİYEV, Nikolay K., "Gagausische Lautlehre", I-III, *Archiv Orientalni*, IV: 208-224, 349-362; V: 96-113, 1932.
- GÜNGÖR, Harun, Mustafa ARGUNŞAH, *Gagauz Türkleri, Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*. Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991.
- GAYDARCI, G. A., Ye. K. KOLTSA, L. A. POKROVSKAYA, B. P. TUKAN, *Gagauzsko-russko- moldavskiy slovar' / Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık*, Moskva 1973. [Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, çev. İsmail KAYNAK, A. Mecit DOĞRU, Ankara 1991]
- Güneşçik, Uşaklara Sayfalar, "Sabaa Jurnalının Eklemesi", 1, 1996'dan beri Latin harfleriyle çıkmaktadır.
- Nimetullah HAFİZ, "Yugoslavya'da Nasreddin Hoca", *Çevren*, 77-78, Haziran-Temmuz 1990.
- KAYA, Güven, *Yugoslavya'da Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1993.
- KOZ, M. Sabri, *Nasreddin Hoca'ya Armağan*, Oğlak yay., İstanbul 1996.
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver, *Nasreddin Hoca'nın Dünyası*, İş Bankası yay., Ankara 1996.
- ÖZKAN, Nevzat, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK, Ankara 1996.
- POKROVSKAYA, L. A., *Grammatika gagauzsjogo yazıka, Fonetika i morfologiya*, Moskva 1964.
- RADLOFF, W., *Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskih plemen*, izdaniye V. Radlovım, çast X, nareçiya bessarabskih gagauzov, teksti sobranı i perevedeni V. Moşkovım, S. Peterburg 1904 // *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme*, herausgegeben von Dr. W. Radloff, X. Theil Muñdarten der Bessarabischen Gausen, gesammelt und übersetzt von V. Moschkoff, St. Petersburg 1904.
- Sabaa Yıldızı. *Etnos, Kultura, İstoriya*. Üç aylık jurnal, 1, 1996'dan beri Latin harfleriyle çıkmaktadır.
- TEKİN, Talat, Mehmet ÖLMEZ, *Türk Dilleri - Les Langues Turques*, Simurg & Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1995.
- YALÇIN, Soner, Erkin EMET, *Nasrettin Hoca, Uygurca-Türkçe*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1995.
- Nevzat M. YUSUF, Nermin YUSUF, *Nasrettin Hoca'ga Dair Masalalar*, Kriterion Kitap üyü, Bükreş 1983.
- ZAJACKOWSKI, Włodzimierz, "Vocabulaire Gagaouze-Français", *Folia Orientalia*, 7, 1965: 29-73.

Насрѣ-эддинъ и судья.

Вармыш бір вакыт бір куш, бөләрмийи ону аўці. Аўці аләр, ону чыкарѣр кыра. Шийди Насрадин-да гөрмүш, бөлә куш бөләрлар, гитмиш, тутмуш бір саксан. О-да бөлөмиш, алмыш кушу, чыкмыш кыра, салвермиш кушу. Бір хазәјин-да гитмиш кенди јинейи гүтмә. Ачан Насрадин салвермиш кушу, гитмиш јинән-ўс-түнә, конмуш. О демийи: «бу јинек бөним». Хазәјин-да дәр: «бөним». Шийди гидәрлар дәваја, кады ефендија. Насрадин гидәр илери кады ефендија, сөләр дәвада: «бана јинә дүшүрәсин, бан сана веририм бір ычыцик сәја. Ачан гиттилар дәваја, дүшүрдү она јинә. «Јапармасын ону?» «Јапарым». Ачан гитти јевә, теклиф-етти ушакларна: «хәпсиийи сыйчын бу ычынынын ичинә. Ачан калды азыцик долмә, кожду ўстүнә бир-ики ока сәја, гөтүрдү кады-ефендија башыш. Кады ефенди кабулетти, деди: «бөрекаят версин». Ачан башлады јимә кады ефенди, јиди ўстүндән јәји, сора јетишти бока, «брә», деди, «бу пезсөңк бана бок јидирди», гидин, чарын о пезсөңги, гелсин бураји». Гелди Насрадин кадыја. «Неичин сән бана бок јидирдин? Дышары! ўзүңү гөрмејим». О-да гитти бір кабатлы гибі. О геңә-да јәды бір кар, јөлә ўч-дөрт пармак. Ачан гөрдү Насрадин, кар јәды деји, јески гөзәрдән јапты бір чифт чарык кейдийә. Алды бастону јелинә, гиди о чарыклары ајакларна, да гитти кады ефендийин капусунун јөнүйдән геишти. Ачан сабаһлеи калкты кады ефенди, гөрдү бір јиз вар. «Нәсыл јиз бу? Јынсан

1) Вар. Српс. нар. припов. В. Караџић, 1870, стр. 168; O. Kolb. Lud., Ser. VIII, sz. 4, стр. 195; Zb. Wiad. do Antr., II, стр. 163; O. Kolb., Pokuc., IV, стр. 214; Афан. рус. ск., V, стр. 21.

jізіңә бейзәр (о делікләрдәнда олду чок нышан) не чок тырнә вар бунун?» О гелмиш бурајы, да гена гитмиш: «ја бакајым, нерејі гитмиш бу јіз?» Насрадин бакарды, кады ефенди гелер дејі. Ачан јаклашты кады ефенди, о чозмұш чашырларны, да сувамыш гол-мәні, да готу горуңурмұш. Кады јаклаштыкчасына о калдырымыш готуну жукары. Сормуш она кады ефенди: «не'ичин калдырерсын готуну?» О-да деміш: «напайым?» Кады ефенди. Сан бени кудун, узуму гөрмејасин-дејі. Бан сені гөрдум, сан гелерсин, узуму гөрмејасин дејі, калдырерым готуму, гөрасин¹⁾.

82.

Одно изъ приключеній Насръ-эддина.

Туркун Насрадини гитмиш бир бојара, да алмыш уз путлук-ичин јапә парасы. Да ачан гелмиш бојарын вакыды јапәји алма, гитмиш Насрадина, да јинмиш фатондан, да урмуш капуја зонтиклан, да деміш јев саби: «чык дышары». Ичердан-да чыкмыш кызы. Бојар деміш: «заманайрысын кызым». Кыз-да алмыш селамыны. Бојар сормуш кыза: «нерда татун?» Кыз-да она деміш: «гитти кыра чалы дикма». Бојар сормуш кыза: «напак чалылан татун?» Кыз деміш бојара: «ачан чалылар буредеклар, да бојарларын којуннары гечедеклар чалылар арасындан, јапалары којуннарын илпек чалылар, биз-да гидекс топлама јапә, да јодејес бордмузу, да сора утанмыјлым, деди». Бојар сормуш гена кыза: «је нерда мамун?» Кыз деміш бојара: «гитти јодунч алама». Бојар сормуш: «је нерда батун?» Кыз-да деміш бојара: «гитти узу бешә јиндирма». Бојар сормуш кыза: «не лаф-ты о, хани гитмиш мамун јодунч алама?» Кыз деміш бојара: «ачан бизим маму јолек, оннар-да гелек бизда алама». Бојар сормуш гена кыза: не лафтыр о, хани сан дерсин: «батун гитти узу бешә јидир-

1) О сказкахъ этого цикла см. статью Март. Гартмана, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, Berlin 1895, 5. Jahrg., Heft I, стр. 40.

мә?» Кыз-да демін бојара: «верді ұз карбона бегірімізә, да гитті кошуја, да бір сакатлык бішеј олұрсајды бегіріә, о сатаңек ону беи карбонаја». Бојар-да бұкмұш кафасыны сол тарафына, да тўқұрмұш јерә, да пінмін фажтона. Демін чыраңа: «хајда бегірілері јевә, зерә бу Насрадин коңа беи донатты геридаң-да ілердаң-да¹⁾».

Крестьянинъ, мстящій барину за три пощечины.

Бармыш бір вакытта бір адам, да о адам гөтүрјер панајыра бір каз сатма. Гелер бір бојар, да дәр: «не істәрсін бу каза?» Адам демін: «бір бучук карбона». Бојар-да демін: «сиктір бә шашкын, нәрда гөрдүи сән, бір бучук карбонаја каз сатылсын?» Шінді гідер бојар панајыр-ічинә, гезер, гезер, да гәнә гелер, да дәр: «не істәрсін бу каза?» «Бір бучук карбона». Бојар гәнә дәр: «сиктір бә шашкын, нәрда гөрдүи сән, бір бучук карбонаја каз сатылсын?» Бојар бракајор, да гиди варајор, гәнә гезер, гезер панајыр-ічиндә, да гелер адама гәнә казы сорма: «не істәрсін бу каза, бә, кафадар?» Демін: «бір бучук карбона». Јанашајор о бојар, да үч шамар урајор о адама, да алајор казы јелидаң, да чекедәр гитмә. О адам-да барымыш геридаң: «сән бана урдун үч шамар, ама бән сені о үч шамар-ічин, үч керә дўвеңәм». Бојар-да демін: «сиктір бә гичікли, сенін-гібі шарлатан адам дўвеңек». О адам-са ширетмич, гечер біркач вакыт, алајор о адам колтўна бір тестерә бір-да наңак, да сокакта барымыш: «кімә уста лазым, бән устајым». Ішідер о бојарын чырақлары, да сөләрлар бојара. Бојар-да дәр: «чырын шуну бурајы». Гелер о уста, бојар сорајор: «уста-мы-сын?» «Уста-јым». «Ха јөрў, јап бана бір дермеи». Бојар чырдајор слугаларны, да којдурајор софра, јіјерлар јекмек. Шінді бојар дәр везетја: «кош фажтону, да гидеңес дја

1) Вар. Сборн. за нар. умот., III, стр. 244, № 4.